ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ DÁMASO RUIZ-JARABO COLOMER της 18ης Ιουνίου 1996 *

1. Το Δικαστήριο διέταξε την συνεκδίκαση των παρουσών αιτήσεων για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, τις οποίες υπέβαλαν η Procura della Repubblica presso la Pretura circondariale di Torino (Ιταλία) και ο Giudice per le indagini preliminari (ανακριτής δικαστής) της ίδιας Pretura circondariale.

2. Τα ερωτήματα του ανακριτή δικαστή υποβλήθηκαν επικουρικά: ο ανακριτής έκρινε ότι έπρεπε να τα υποβάλει στο Δικαστήριο για την περίπτωση που αυτό θα έκρινε απαράδεκτη την αίτηση της εισαγγελικής αρχής.

Το απαράδεκτο των ερωτημάτων που υπέβαλε η Procura della Repubblica

3. Πρέπει εξαρχής να επισημάνω ότι η ιταλική εισαγγελική αρχή δεν αποτελεί δικαστήριο που μπορεί να κάνει χρήση του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ και, κατά συνέπεια, πρέπει να κριθεί απαράδεκτη η αίτηση που υπέβαλε εν προκειμένω στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

4. Η έννοια «δικαστήριο» κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης έχει οριοθετηθεί από το Δικαστήριο, το οποίο έχει διατυπώσει τα κριτήρια τα οποία πρέπει να πληροί ένα τέτοιο όργανο, όπως είναι η ύπαρξη νόμου που να προβλέπει την ίδρυσή του, η διάρκεια, η υποχρεωτική δικαιοδοσία, η κατ' αντιδικία διαδικασία και η εφαρμογή των κανόνων δικαίου. Το Δικαστήριο συμπλήρωσε τα κριτήρια αυτά υπογραμμίζοντας κυρίως ότι κάθε δικαιοδοτικό όργανο πρέπει να χαρακτηρίζεται από ανεξαρτησία [1].

5. Είναι αλήθεια ότι σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο η ιταλική εισαγγελική αρχή άσκησε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά καθήκοντα των ανακριτών δικαστών, επί πλέον των δικών της καθηκόντων ως κρατικού οργάνου επιφορτισμένου με την άσκηση της ποινικής διώξεως [2], αυτό όμως δεν συνέβαινε κατά τον χρόνο υποβολής των αιτήσεων για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως (δηλαδή κατά τον μήνα Απρίλιο 1995).

1 — Αποφάσεις της 27ης Απριλίου 1994, C-393/92, Almelo κ.λπ. (Συλλογή 1994, σ. I-1477, σκέψη 21)· της 30ής Ιουνίου 1966, 61/65, Vaassen-Göbbels (Συλλογή τόμος 1965-1968, σ. 337)· της 30ής Μαρτίου 1993, C-24/92, Corbiau (Συλλογή 1993, σ. I-1277), και της 21ης Απριλίου 1988, 338/85, Pardini (Συλλογή 1988, σ. 2041).

2 — Αυτό συνέβαινε κατά τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρεται η απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 11 Ιουνίου 1987 στην υπόθεση 14/86, Pretore di Salò κατά X (Συλλογή 1987, σ. 2545). Την εποχή εκείνη τα καθήκοντα που ασκούσε ο Pretore ήταν ταυτόχρονα καθήκοντα εισαγγελικής αρχής και ανακριτή δικαστή. Ο Pretore διενεργούσε προκαταρκτική εξέταση υπό την ιδιότητα της εισαγγελικής αρχής και, σε περίπτωση αρνητικού πορίσματος, εξέδιδε διάταξη περί θέσεως της υποθέσεως στο αρχείο αντί του ανακριτή δικαστή. Για τον λόγο αυτό το Δικαστήριο έκρινε ότι οι Pretori ήταν δικαστικοί λειτουργοί, οι οποίοι, σε δίκες σαν εκείνη στην οποία είχε υποβληθεί η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, ασκούσαν σωρευτικώς τα καθήκοντα εισαγγελικής αρχής και ανακριτή δικαστή: παραδεκτώς συνεπώς υπέβαλλαν ερωτήματα στο Δικαστήριο, εφόσον επρόκειτο για «δικαιοδοτικό όργανο που ενήργησε στο γενικό πλαίσιο της αποστολής του να κρίνει, με ανεξαρτησία γνώμης και σύμφωνα με το δίκαιο, διαφορές, για τις οποίες ο νόμος τού έχει απονείμει αρμοδιότητα, έστω και αν ορισμένα από τα καθήκοντα, τα οποία οφείλει να ασκήσει κατά τη διαδικασία που έδωσε αφορμή για την προδικαστική παραπομπή, δεν έχουν αυστηρά δικαιοδοτικό χαρακτήρα».

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

6. Σήμερα η ιταλική Procura della Repubblica είναι απλώς διάδικος της ποινικής δίκης που αντλεί τη νομιμοποίησή του από τον δημόσιο χαρακτήρα της και ασκεί την ποινική δίωξη. Δεν έχει συνεπώς καθήκον να αποφαίνεται επί των υποθέσεων, αλλά απλώς να τις υποβάλει στην κρίση του αρμοδίου δικαστηρίου.

7. Κατά συνέπεια δεν πληρούνται εν προκειμένω δύο τουλάχιστον από τα κριτήρια που καθόρισε το Δικαστήριο για το παραδεκτό της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως:

α) η Procura della Repubblica δεν είναι όργανο με υποχρεωτική δικαιοδοσία, εφόσον δεν αποτελεί καν δικαιοδοτικό όργανο, με την αυστηρή έννοια του όρου·

β) η Procura della Repubblica δεν αποφαίνεται αφού ακούσει τους διαδίκους στο πλαίσιο κατ' αντιδικίαν διαδικασίας, αλλά μετέχει και η ίδια στη δίκη.

8. Συγκεκριμένα, από τη διάταξη που εξέδωσε ο αιτών δικαστής στις 18 Απριλίου 1995 προκύπτει ότι ο ρόλος της εισαγγελικής αρχής κατά την ανάκριση στο πλαίσιο της οποίας ανέκυψαν τα παρόντα προδικαστικά ερωτήματα ήταν να ζητήσει από τον δικαστή, με έγγραφο της 11ης Απριλίου 1995, να διατάξει πραγματογνωμοσύνη, την οποία μόνον εκείνος μπορούσε να διατάξει [3].

9. Είναι συνεπώς σαφές ότι ο ρόλος της Procura della Repubblica σ' αυτή την προκαταρκτική φάση είναι απλώς ο ρόλος διαδίκου που ζητεί από τον δικαστή να διατάξει αποδείξεις. Η λειτουργία αυτή δεν έχει επομένως δικαιοδοτικό χαρακτήρα και, κατά συνέπεια, δεν επιτρέπει σ' αυτόν που την επιτελεί να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο [4].

10. Η κήρυξη των ερωτημάτων που υπέβαλε στο Δικαστήριο η εισαγγελική αρχή ως απαράδεκτων θα συμβάλει εξάλλου στη διευκρίνιση της έννοιας του «δικαστηρίου», στην οποία αναφέρεται το άρθρο 177 της Συνθήκης· η ερμηνεία της έννοιας αυτής από το Δικαστήριο θα έπρεπε ίσως να είναι σε ορισμένες περιπτώσεις στενότερη [5].

3 — Στις γραπτές παρατηρήσεις της η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι το άρθρο 392 του (ιταλικού) Κώδικα Ποινικής Δικονομίας δίνει τόσο στην εισαγγελική αρχή όσο και στο πρόσωπο σε βάρος του οποίου διεξάγεται προκαταρκτική εξέταση ή ανάκριση τη δυνατότητα «να ζητήσει από τον δικαστή (...) να διατάξει πραγματογνωμοσύνη ή αυτοψία, αν η απόδειξη αφορά πρόσωπο, αντικείμενο ή τόπο, η κατάσταση του οποίου υπόκειται σε αναπόφευκτες μεταβολές».

4 — Παράλληλα πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως αποφάνθηκε το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο με την απόφαση που εξέδωσε στις 9 Απριλίου 1963 και με τη διάταξη που εξέδωσε στις 22 Ιανουαρίου 1979, η ιταλική εισαγγελική αρχή δεν μπορεί να του υποβάλει ούτε ερωτήματα σχετικά με τη συνταγματικότητα των νόμων ή λοιπών πράξεων.

5 — Το Δικαστήριο δέχθηκε ορισμένες φορές να του υποβληθούν προδικαστικά ερωτήματα από διοικητικά όργανα, η σύνθεση των οποίων δεν εξασφάλιζε αναμφίβολα την ανεξαρτησία τους και οι αποφάσεις των οποίων μπορούσαν, επί πλέον, να προσβληθούν ενώπιον πραγματικών δικαστηρίων. Έτσι, στην απόφαση που εξέδωσε την 1η Απριλίου 1993, C-260/91 και C-261/91, Diversinte και Iberlacta (Συλλογή 1993, σ. I-1885), έκρινε παραδεκτή την αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως που είχε υποβάλει ένα ισπανικό «οικονομικό-διοικητικό δικαστήριο», που ενεργεί ως όργανο της φορολογικής διοικήσεως και δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα.

Τα ερωτήματα που υπέβαλε ο Giudice per le indagini preliminari

11. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο ανέκυψαν στο πλαίσιο προκαταρκτικής εξετάσεως που διεξάγεται κατ' αγνώστων έπειτα από την έρευνα που διεξήγαγαν οι επιθεωρητές της Unità sanitaria locale του Τορίνο σχετικά με τη χρήση του εξοπλισμού με οθόνη οπτικής απεικονίσεως ο οποίος χρησιμοποιείται στην έδρα της εταιρίας Telecom Italia.

12. Η ιταλική εισαγγελική αρχή, υποπτευόμενη την ύπαρξη παραβάσεων της νομοθεσίας για την προστασία των εργαζομένων που χρησιμοποιούν οθόνες οπτικής απεικονίσεως, ζήτησε από τον Giudice per le indagini preliminari να διατάξει την πραγματογνωμοσύνη στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως.

13. Ο δικαστής έκρινε ότι, πριν αποφανθεί σχετικά με το αίτημα της εισαγγελικής αρχής να διατάξει πραγματογνωμοσύνη, είναι απαραίτητο να εξακριβώσει αν στοιχειοθετείται στην προκειμένη περίπτωση αδίκημα και, ιδίως, αν υπάρχει παράβαση του νομοθετικού διατάγματος 626, της 19ης Δεκεμβρίου 1994 [6], και συγκεκριμένα των άρθρων 50 έως 59 του τίτλου V, ο οποίος ρυθμίζει τη χρήση εξοπλισμού με οθόνη οπτικής απεικονίσεως.

14. Για τον λόγο αυτό έκρινε σκόπιμο να υποβάλει στο Δικαστήριο διάφορα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 90/270/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 1990, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας κατά την εργασία σε εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης (πέμπτη ειδική οδηγία κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ) (στο εξής: οδηγία) [7].

15. Το κείμενο των ερωτημάτων που υπέβαλε ο δικαστής είναι το ακόλουθο:

«Ειδικότερα, ενδιαφέρει η ερμηνεία του άρθρου 2, στοιχείο γ', όπου η οδηγία κάνει λόγο για εργαζόμενο ο οποίος "χρησιμοποιεί τακτικά και κατά ένα μη αμελητέο τμήμα της κανονικής του εργασίας εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικονίσεως", προκειμένου να κατανοηθεί αν η διάταξη αυτή καλύπτει τις συγκεκριμένες περιπτώσεις που περιγράφονται πιο πάνω (χρήση για όλη την εργάσιμη εβδομάδα, όχι όμως πάντοτε επί τέσσερις συνεχείς ώρες ημερησίως, ή χρήση επί τέσσερις και πλέον συνεχείς ώρες, όχι όμως για όλη την εργάσιμη εβδομάδα: π.χ. για μεγάλο αριθμό συνεχών ωρών ημερησίως, αλλά για όλη την εργάσιμη εβδομάδα πλην μιας ημέρας).

Εξάλλου, το άρθρο 55 του νομοθετικού διατάγματος 626/94 επιβάλλει περιοδικές ιατρικές εξετάσεις αποκλειστικά και μόνο για τους εργαζομένους οι οποίοι κρίνονται ικανοί υπό ορισμένες προϋποθέσεις και για εκείνους οι οποίοι έχουν συμπληρώσει το τεσσαρακοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους και φαίνεται να προβλέπει ειδικές εξετάσεις μόνο ανάλογα με τα αποτελέσματα της προληπτικής ιατρικής εξετάσεως, οφθαλμολογικές δε εξετάσεις μόνο αιτήσει

6 — *Gazzetta ufficiale della Repubblica italiana*, αριθ. 265, της 12ης Νοεμβρίου 1994, Supplemento ordinario αριθ. 141.

7 — ΕΕ L 156, σ. 14.

του εργαζομένου. Δεδομένου δε ότι η αίτηση της εισαγγελικής αρχής επιβάλλει στον παρόντα δικαστή να εξετάσει την πιθανή ανεπάρκεια αφενός των διαλειμμάτων των εργαζομένων της εταιρίας Telecom και αφετέρου της ιατρικής παρακολουθήσεώς τους, είναι επίσης απαραίτητο να διευκρινιστεί προκαταρκτικά το περιεχόμενο του άρθρου 9, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 90/270, προκειμένου να εξακριβωθεί αν η παράγραφος 1 επιβάλλει "κατάλληλη εξέταση των ματιών και της όρασης" για όλους τους εργαζομένους ή την περιορίζει σε συγκεκριμένες κατηγορίες (συναρτώντας την ενδεχομένως με την ηλικία) και αν η παράγραφος 2 επιβάλλει οφθαλμολογική εξέταση μετά τη λήψη των αποτελεσμάτων όχι μόνο της προληπτικής ιατρικής εξετάσεως, αλλά και της περιοδικής εξετάσεως.

Τέλος, ενόψει των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τα πιστοποιητικά τεχνικής φύσεως που περιλαμβάνονται στη δικογραφία και τα οποία κάνουν λόγο για πιθανά προβλήματα σχετικά με τη φωτεινότητα και τα μικροκλιματολογικά δεδομένα, αποτελεσμάτων που επιβάλλουν να εξεταστεί αν στοιχειοθετείται αδίκημα, και δεδομένου ότι το άρθρο 58 του προαναφερθέντος νομοθετικού διατάγματος ορίζει μόνον ότι οι χώροι εργασίας πρέπει να πληρούν τις ελάχιστες προδιαγραφές του παραρτήματος VII, το οποίο περιλαμβάνει μόνο την παράγραφο 1 και διέπει μόνον τον εξοπλισμό, ερωτάται εν προκειμένω αν τα άρθρα 4 και 5 της οδηγίας 90/270 επιβάλλουν την προσαρμογή οποιασδήποτε θέσεως εργασίας προς τις προδιαγραφές (άρθρο 2, στοιχείο β') ή μόνον των θέσεων που κατέχονται από εργαζομένους που καλύπτονται από τον ορισμό του άρθρου 2, στοιχείο γ', και ειδικότερα αν αυτή η προσαρμογή πρέπει να επεκταθεί και στις προδιαγραφές που περιλαμβάνονται στις παραγράφους 2 και 3 του παραρτήματος της οδηγίας (ελάχιστες προδιαγραφές — παράγραφος 2: περιβάλλον· παράγραφος 3: διασύνδεση ηλεκτρονικού υπολογιστή/ανθρώπου).»

Οι διαφορές μεταξύ της οδηγίας και της εσωτερικής ρυθμίσεως που καθορίζει τις αξιόποινες παραβάσεις

16. Όπως προανέφερα, η εφαρμοζόμενη στην προκειμένη περίπτωση εσωτερική ρύθμιση είναι το νομοθετικό διάταγμα 626, της 19ης Σεπτεμβρίου 1994, το οποίο, σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, «θέτει σε εφαρμογή την οδηγία 90/270/ΕΟΚ».

17. Η οδηγία αυτή εκδόθηκε σε εκτέλεση του άρθρου 118 Α της Συνθήκης, που υποχρεώνει το Συμβούλιο να θεσπίζει, εκδίδοντας οδηγίες, τις ελάχιστες προδιαγραφές που καθιστούν δυνατή την προώθηση της καλυτέρευσης ιδίως του χώρου εργασίας, ώστε να βελτιωθεί η προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.

18. Συγκεκριμένα, η οδηγία είναι μία από τις ειδικές οδηγίες που εκδόθηκαν σύμφωνα με το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 1989, σχετικά με την εφαρ-

μογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία [8].

19. Διαβάζοντας τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστή, μου δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι, παρά κάποιες δηλώσεις από τις οποίες φαίνεται να προκύπτει το αντίθετο, ο δικαστής δεν επιζητεί τόσο την ερμηνεία της οδηγίας, όσο επιδιώκει να υπογραμμίσει τα σημεία στα οποία το νομοθετικό διάταγμα αποκλίνει από την οδηγία και να λάβει διευκρινίσεις για τις συνέπειες των αποκλίσεων αυτών.

20. Πράγματι, και με τα τρία προδικαστικά ερωτήματα θεωρείται ως δεδομένο ότι υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ της οδηγίας και του νομοθετικού διατάγματος, οι διατάξεις των οποίων διαφέρουν εν μέρει ως προς τα ακόλουθα σημεία:

α) ως προς την έννοια του «εργαζομένου ο οποίος χρησιμοποιεί τακτικά εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης»·

β) ως προς την έκταση και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της εξέτασης των ματιών και της όρασης·

γ) ως προς την έκταση των ελάχιστων προδιαγραφών που αναφέρονται στο παράρτημα της οδηγίας όσον αφορά τις θέσεις εργασίας τις οποίες καλύπτει το παράρτημα αυτό.

21. Όπως θα εκθέσω στη συνέχεια, για κάθε ένα από τα τρία αυτά σημεία ο αιτών δικαστής εκθέτει τον εφαρμοζόμενο εθνικό κανόνα (δηλαδή τα άρθρα 51, 55 και 58 του νομοθετικού διατάγματος) και τον συγκρίνει αμέσως μετά με τις διατάξεις της οδηγίας.

22. Όσον αφορά το πρώτο από τα ανακύπτοντα προβλήματα, το άρθρο 51, στοιχείο c, του νομοθετικού διατάγματος ορίζει ως εργαζόμενο κατά την έννοια του τίτλου VI εκείνον ο οποίος «χρησιμοποιεί εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικονίσεως συνήθως και κατά σύστημα, επί τέσσερις τουλάχιστον συνεχείς ώρες ημερησίως, αφαιρουμένων των παύσεων στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 54, για όλη την εργάσιμη εβδομάδα».

23. Το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας ορίζει την ίδια έννοια του εργαζομένου ως εξής: «κάθε εργαζόμενος κατά την έννοια του άρθρου 3, στοιχείο α', της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ, ο οποίος χρησιμοποιεί τακτικά και κατά ένα μη αμελητέο τμήμα της κανονικής του εργασίας, εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης».

24. Από τη σύγκριση των δύο αυτών διατάξεων προκύπτει ότι ο «ορισμός» του

8 — ΕΕ L 183, σ. 1.

προστατευομένου εργαζομένου είναι στενότερος στην ιταλική απ' ό,τι στην κοινοτική ρύθμιση. Πράγματι, το νομοθετικό διάταγμα αποκλείει από την κατηγορία των «εργαζομένων» κατά την έννοια του τίτλου VI του διατάγματος — και συνεπώς από τα μέτρα που προβλέπει για την προστασία της υγείας τους — πολλούς εργαζομένους που θα έπρεπε, σύμφωνα με την οδηγία, να υπάγονται στην κατηγορία αυτή.

25. Τούτο συμβαίνει συγκεκριμένα με τους εργαζομένους που χρησιμοποιούν οθόνες οπτικής απεικονίσεως επί 3,5 ώρες π.χ. ημερησίως όλες τις ημέρες της εβδομάδας ή με εκείνους που τις χρησιμοποιούν περισσότερο από τέσσερις ώρες ημερησίως, αλλά όχι όλες τις ημέρες της εργάσιμης εβδομάδας.

26. Όπως υπογράμμισαν η Επιτροπή και η Αυστριακή Κυβέρνηση με τις γραπτές παρατηρήσεις τους, τα πρόσωπα αυτά θα έπρεπε να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, διότι περνούν σημαντικό μέρος του χρόνου εργασίας τους μπροστά σε οθόνες οπτικής απεικονίσεως. Εντούτοις, το νομοθετικό διάταγμα τα αποκλείει από τα μέτρα προστασίας που θεσπίζει με τον τίτλο VI, καθόσον δεν τα θεωρεί «εργαζομένους» για τους σκοπούς του εν λόγω τίτλου.

27. Όσον αφορά το δεύτερο σημείο αποκλίσεως μεταξύ της ιταλικής και της κοινοτικής ρυθμίσεως, δηλαδή τους ελέγχους υγείας στους οποίους πρέπει να υποβάλλονται οι οικείοι εργαζόμενοι, το άρθρο 55 του νομοθετικού διατάγματος επιβάλλει περιοδικές ιατρικές εξετάσεις μόνο για τους εργαζομένους τους οποίους θεωρεί «ικανούς υπό ορισμένες προϋποθέσεις» και τους εργαζομένους που έχουν υπερβεί το τεσσαρακοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Επί πλέον, σύμφωνα με τον αιτούντα δικαστή, «φαίνεται» ότι επιβάλλει ειδικές εξετάσεις μόνον όταν τα αποτελέσματα της προληπτικής ιατρικής εξετάσεως τις καθιστούν αναγκαίες και ότι προβλέπει οφθαλμολογική εξέταση μόνο κατ' αίτηση του εργαζομένου, όταν αυτός υποψιάζεται ότι έχει επέλθει βλάβη της οπτικής του οξύτητας και η βλάβη αυτή βεβαιούται από ιατρό.

28. Ως προς το ζήτημα αυτό, το άρθρο 9 της οδηγίας θεσπίζει τους ακόλουθους κανόνες:

«1. Οι εργαζόμενοι δικαιούνται να υποβάλλονται σε κατάλληλη εξέταση των ματιών και της όρασης που διενεργείται από άτομο που έχει τα αναγκαία προσόντα:

— πριν αρχίσουν την εργασία σε οθόνη οπτικής απεικόνισης,

— κατά κανονικά χρονικά διαστήματα μετέπειτα και

— στην περίπτωση που αισθάνονται ενοχλήσεις στην όραση που μπορεί να οφείλονται στην εργασία σε οθόνη οπτικής απεικόνισης.

2. Οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να περνούν από οφθαλμολογική εξέταση εάν τα αποτελέσματα της εξέτασης της παραγράφου 1 το καθιστούν αναγκαίο.»

29. Φαίνεται ότι και στην περίπτωση αυτή η ιταλική ρύθμιση περιορίζει την υγειονομική προστασία του εργαζομένου την οποία απαιτεί η οδηγία. Πράγματι, ενώ η οδηγία θεσπίζει δικαίωμα περιοδικής εξετάσεως των ματιών και της όρασης υπέρ όλων των εργαζομένων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της, το νομοθετικό διάταγμα δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτό παρά σε ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων και όχι σε όλους.

30. Τέλος, όσον αφορά το τρίτο σημείο αποκλίσεως, το άρθρο 58 του νομοθετικού διατάγματος απαιτεί οι θέσεις εργασίας να είναι σύμφωνες προς τις ελάχιστες προδιαγραφές που αναφέρονται στο παράρτημα VII, το οποίο περιλαμβάνει μια μοναδική παράγραφο και θεσπίζει κανόνες μόνο για τις εγκαταστάσεις ή τους εξοπλισμούς με οθόνες οπτικής απεικονίσεως.

31. Στο σημείο αυτό η οδηγία απαιτεί, με μεγάλη σαφήνεια, οι εργοδότες να λαμβάνουν τα ενδεδειγμένα μέτρα ώστε οι θέσεις εργασίας να πληρούν τις ελάχιστες προδιαγραφές του παραρτήματός της [9], όσον αφορά όχι μόνον τον εξοπλισμό [10] (παράγραφος 1), αλλά και το περιβάλλον της θέσεως εργασίας [11] (παράγραφος 2) και τη «διασύνδεση ηλεκτρονικού υπολογιστή/ανθρώπου» [12] (παράγραφος 3).

32. Όπως ακριβώς συνέβαινε και στην περίπτωση των δύο άλλων πλευρών της ρυθμίσεως που ήδη εξέτασα περιληπτικά, η οδηγία είναι και στο σημείο αυτό αυστηρότερη από το ιταλικό νομοθετικό διάταγμα, το οποίο και πάλι μειώνει το ελάχιστο επίπεδο προστασίας της υγείας στον χώρο εργασίας το οποίο προβλέπει η οδηγία.

33. Πράγματι, ενώ η οδηγία επιβάλλει ελάχιστες προδιαγραφές όσον αφορά, πρώτον, τις θέσεις εργασίες που είναι εξοπλισμένες με οθόνες οπτικής απεικονίσεως, δεύτερον, το περιβάλλον τους και, τρίτον, τα λογισμικά, το νομοθετικό διάταγμα περιορίζεται μόνο στις θέσεις εργασίας και παραλείπει τις προδιαγραφές που αφορούν τα δύο άλλα σημεία [13].

9 — Το άρθρο 4 της οδηγίας αφορά τις θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν μετά τις 31 Δεκεμβρίου 1992 και οι οποίες έπρεπε να πληρούν αμέσως τις ελάχιστες προδιαγραφές του παραρτήματος, ενώ το άρθρο 5 αφορά τις θέσεις εργασίας που είχαν ήδη δημιουργηθεί μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992 και οι οποίες θα πρέπει να προσαρμοστούν, προκειμένου να πληρούν τις ελάχιστες αυτές προδιαγραφές, εντός τετραετίας από την ημερομηνία αυτή.

10 — Στις ελάχιστες προδιαγραφές που προβλέπονται στην παράγραφο αυτή περιλαμβάνονται οι προδιαγραφές που αφορούν την οθόνη, το πληκτρολόγιο, το τραπέζι ή την επιφάνεια εργασίας και το κάθισμα εργασίας.

11 — Αυτή η παράγραφος του παραρτήματος περιέχει τις ελάχιστες προδιαγραφές που αφορούν ορισμένες συνθήκες που πρέπει να επικρατούν στο περιβάλλον της θέσεως εργασίας, δηλαδή συνθήκες που αφορούν τον χώρο, τον φωτισμό, τις ανακλάσεις και το θάμβος, τον θόρυβο, τη θερμότητα, τις ακτινοβολίες και την υγρασία.

12 — Αυτή η παράγραφος του παραρτήματος περιέχει σειρά εργονομικών προδιαγραφών, τις οποίες πρέπει να λαμβάνει υπόψη ο εργοδότης για την ανάπτυξη, την επιλογή, την αγορά και την τροποποίηση λογισμικού καθώς και για τον ορισμό των εργασιών που απαιτούν χρήση οθονών οπτικής απεικονίσεως.

13 — Η παράλειψη αυτή υπογραμμίστηκε από τη Silvia Bertocco στο έργο της *La sicurezza del lavoratore nelle fonti internazionali del lavoro. Il recepimento della direttiva CEE 89/391 nell'ordinamento nazionale*, 1995, σ. 127, όπου δηλώνει ότι «το νομοθετικό διάταγμα για την ασφάλεια είναι ένα πολύπλοκο και σύνθετο σύνολο κανόνων, αμφισβητήσιμο από τεχνικής απόψεως λόγω της συγκεχυμένης του διατυπώσεως, του οποίου τη συνολική αξία δεν βελτιώνουν ορισμένα χονδροειδή σφάλματα, όπως αποδεικνύει η έλλειψη δύο παραγράφων στο παράρτημα VII: α) οι συντάκτες του διατάγματος λησμόνησαν τις εργονομικές και υγειονομικές προδιαγραφές που αφορούν το περιβάλλον εργασίας και τη διασύνδεση ηλεκτρονικού υπολογιστή/ανθρώπου, των οποίων η ρύθμιση περιέχεται στις παραγράφους 2 και 3 του παραρτήματος της οδηγίας 90/270 (...)».

34. Το συμπέρασμα που συνάγεται από όλα τα προηγούμενα — και το οποίο, τολμώ να πω, είχε προαισθανθεί ο αιτών δικαστής υποβάλλοντας τα προδικαστικά ερωτήματα — θα έπρεπε να μας οδηγήσει στη διαπίστωση ότι οι ιταλικές αρχές, κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, άφησαν κενά και ότι τα κενά αυτά έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση του ελάχιστου ορίου προστασίας της υγείας των εργαζομένων που προβλέπει το κοινοτικό δίκαιο [14].

35. Όπως όμως θα έχω την ευκαιρία να αναφέρω στη συνέχεια, το συμπέρασμα αυτό δεν είναι κρίσιμο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας που αφορά το ζήτημα αν ο οικείος εργοδότης υπέχει ποινική ευθύνη λόγω παραβάσεως της ιταλικής και όχι της κοινοτικής νομοθεσίας.

36. Η ερμηνεία και η εφαρμογή του εθνικού δικαίου εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων. Χωρίς να θέλω σε καμιά περίπτωση να αναμιχθώ στην αρμοδιότητα αυτή, νομίζω ότι είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι ο Ιταλός δικαστής, για να αποφανθεί αν στοιχειοθετείται το αδίκημα για το οποίο διεξήχθη η προκαταρκτική εξέταση, δεν μπορεί να λάβει υπόψη στοιχεία κανόνων δικαίου ξένων προς τη δική του ποινική νομοθεσία, όταν από τα στοιχεία αυτά προκύπτει, όπως εν προκειμένω, η ύπαρξη συμπεριφοράς που πλήττει την υγεία των εργαζομένων και είναι μεν ασυμβίβαστη προς το κοινοτικό δίκαιο, δεν είναι όμως αξιόποινη κατά το εθνικό δίκαιο.

37. Πράγματι, ένας Ιταλός εργοδότης δεν μπορεί να διωχθεί ποινικά επειδή δεν έλαβε μέτρα προστασίας — π.χ. όσον αφορά την εξέταση της οράσεως ή τις ελάχιστες προδιαγραφές για το περιβάλλον της θέσεως εργασίας — υπέρ ορισμένων υπαλλήλων, οι οποίοι εμπίπτουν, σύμφωνα με την οδηγία, στην έννοια του προστατευομένου «εργαζομένου», δεν περιλαμβάνονται όμως, σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα, σ' αυτή την κατηγορία εργαζομένων.

38. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η ορθή εφαρμογή της οδηγίας απαιτεί την προστασία των προσώπων αυτών και ότι το ιταλικό κράτος πρέπει να εξασφαλίσει την προστασία αυτή. Αν όμως η εθνική νομοθεσία δεν έχει περιλάβει στα σχετικά ποινικά αδικήματα τη συγκεκριμένη συμπεριφορά που θα μπορούσε να επιδείξει στον τομέα αυτόν ένας εργοδότης, ούτε η εφαρμογή ούτε η ερμηνεία της οδηγίας αρκούν για να δικαιολογήσουν την επιβολή ποινικής κυρώσεως σε παρόμοια περίπτωση [15].

39. Το άρθρο 89 του νομοθετικού διατάγματος επιβάλλει ποινές φυλακίσεως και χρηματικές ποινές για την «παράβαση του άρθρου 58» εκ μέρους των εργοδοτών ή

14 — Για να μπορεί να διατυπωθεί με όλη την απαραίτητη αυστηρότητα η διαπίστωση αυτή, θα έπρεπε να έχει ασκηθεί νομοτύπως προσφυγή λόγω παραβάσεως κατά της Ιταλικής Δημοκρατίας (κράτους μέλους το οποίο, εξάλλου, δεν παρενέβη στην παρούσα διαδικασία για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως). Κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να κρίνει, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 177 της Συνθήκης, κατά πόσον μια εθνική διάταξη συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο.

15 — Αυτό δεν σημαίνει ότι στους άλλους τομείς, πλην του καθαρά ποινικού τομέα, η εφαρμογή και η ερμηνεία της οδηγίας στερούνται συνεπειών. Έτσι, στον τομέα του εργατικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφαλίσεως οι εργαζόμενοι θα μπορούσαν να επικαλεστούν, ακόμη και έναντι του ίδιου τους του κράτους, τα μέτρα προστασίας που εγγυάται η οδηγία.

του διευθυντικού τους προσωπικού. Το άρθρο 90 προβλέπει τις ίδιες ποινές για τη «μη τήρηση των ελαχίστων προδιαγραφών που προβλέπονται στο άρθρο 55, παράγραφοι 1, 3 και 4, και στο άρθρο 58», όταν η μη τήρηση καταλογίζεται στα στελέχη της επιχειρήσεως.

40. Ο συνδυασμός των διαφόρων αυτών διατάξεων καθιστά συνεπώς προφανές ότι η ιταλική νομοθεσία περιγράφει με μεγάλη σαφήνεια τις συμπεριφορές για τις οποίες προβλέπονται οι ποινές φυλακίσεως ή οι χρηματικές ποινές: με τον τρόπο αυτό αφήνει εκτός ποινικού τομέα όλες τις άλλες ειδικές συμπεριφορές που αφορούν την ασφάλεια και την υγεία των εργαζομένων που χρησιμοποιούν οθόνες οπτικής απεικονίσεως.

41. Αυτή η νομοθετική πραγματικότητα — που μπορεί να οφείλεται είτε σε συνειδητή επιλογή είτε σε απλό νομοθετικό κενό — δεν μπορεί να διορθωθεί με μια διασταλτική ερμηνεία του νομοθετικού διατάγματος, έστω και αν σκοπός της ερμηνείας αυτής θα ήταν η προσαρμογή του διατάγματος προς την οδηγία [16].

42. Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι το πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ της μεταφοράς των οδηγιών και του εθνικού ποινικού δικαίου απαιτεί μάλλον μια κάπως βαθύτερη ανάλυση.

16 — Εξάλλου, η οδηγία σε καμία περίπτωση δεν απαιτεί να εξασφαλίζεται η εφαρμογή της με ποινικές κυρώσεις.

Η επίπτωση των οδηγιών επί της ερμηνείας των εθνικών ποινικών διατάξεων

43. Αφετηρία της συλλογιστικής μου αποτελεί η υπεροχή της αρχής της ποινικής νομιμότητας (nullum crimen, nulla poena sine lege) και του συνεπακόλουθου της αρχής αυτής, που απαγορεύει κάθε διασταλτική ερμηνεία εις βάρος του κατηγορουμένου. Δεν νομίζω ότι σήμερα αμφισβητεί κανείς ότι πρόκειται για κοινή αρχή των συνταγματικών παραδόσεων όλων των κρατών μελών.

44. Πρόκειται, εξάλλου, για μια αρχή, την τήρηση της οποίας εγγυάται το άρθρο 7, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (συμβάσεως που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950): «ουδείς δύναται να καταδικαστεί διά πράξιν ή παράλειψιν η οποία, καθ' ην στιγμήν διεπράχθη, δεν απετέλει αδίκημα συμφώνως προς το εθνικόν ή διεθνές δίκαιον. Ούτε και επιβάλλεται βαρυτέρα ποινή από εκείνην η οποία επεβάλλετο κατά την στιγμήν της διαπράξεως του αδικήματος» [17].

45. Η αρχή αυτή υποχρεώνει τον Ιταλό ποινικό δικαστή να εφαρμόζει την εσωτε-

17 — Στην απόφαση που εξέδωσε στις 25 Μαΐου 1993 στην υπόθεση Κοκκινάκης κατά Ελληνικής Δημοκρατίας (Α 260-1 1993), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπογράμμισε ότι η παράγραφος 1 του άρθρου 7 της Συμβάσεως δεν περιορίζεται στο να απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή του ποινικού νόμου εις βάρος του κατηγορουμένου, αλλά εκτός αυτού καθιερώνει γενικά την αρχή ότι μόνον ο νόμος μπορεί να καθορίζει τα αδικήματα και να προβλέπει τις ποινές καθώς και την αρχή ότι ο ποινικός νόμος δεν επιτρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά εις βάρος του κατηγορουμένου, όπως θα συνέβαινε π.χ. στην περίπτωση αναλογικής ερμηνείας.

ρική νομοθεσία που καθορίζει τις αξιόποινες παραβάσεις (δηλαδή τα κακουργήματα, πλημμελήματα ή πταίσματα) σεβόμενος τη διατύπωση του νομοθέτη, δεδομένου ότι η ποινική καταστολή δεν μπορεί να αφορά συμπεριφορές οι οποίες, έστω και αν έπρεπε, στην πραγματικότητα δεν προβλέπονται από την ιταλική ποινική νομοθεσία.

46. Το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος δεν έχει καθορίσει νομοθετικά τις συμπεριφορές που πρέπει να θεωρούνται παράνομες υπό το πρίσμα του κοινοτικού δικαίου θα μπορούσε, το πολύ, να αποτελεί παράβαση του κράτους αυτού [18], κατά της οποίας η Επιτροπή ή άλλο κράτος μέλος μπορούν να ασκήσουν προσφυγή στηριζόμενοι στα άρθρα 169 και 170 της Συνθήκης. Αντίθετα, αυτή η έλλειψη νομοθετικής προβλέψεως έχει ως αποτέλεσμα ότι οι πολίτες τους κράτους αυτού δεν μπορούν να διωχθούν ποινικά για πράξεις που, αν και είναι παράνομες από πλευράς κοινοτικού δικαίου, δεν είναι αξιόποινες σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία.

18 — Για να συμβαίνει αυτό, θα έπρεπε να πληρούνται οι προϋποθέσεις που έθεσε το Δικαστήριο με την απόφαση που εξέδωσε στις 26 Οκτωβρίου 1995 στην υπόθεση C-36/94, Siesse (Συλλογή 1995, σ. I-3573, σκέψη 20): «(...) υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, που έχει επιβεβαιωθεί από τις αποφάσεις της 8ης Ιουνίου 1994, C-382/92, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Συλλογή 1994, σ. I-2435, σκέψη 55), και C-383/92, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Συλλογή 1994, σ. I-2479, σκέψη 40), οσάκις κοινοτική οδηγία δεν προβλέπει ειδική κύρωση σε περίπτωση παραβάσεως των διατάξεών της ή παραπέμπει, ως προς το σημείο αυτό, στις εθνικές νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις, το άρθρο 5 της Συνθήκης επιβάλλει στα κράτη μέλη να λάβουν κάθε πρόσφορο μέτρο που θα εγγυάται την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου. Προς τούτο, μολονότι διατηρούν διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή των κυρώσεων, τα κράτη μέλη πρέπει να μεριμνούν ώστε να προβλέπονται κυρώσεις για τις παραβάσεις της κοινοτικής ρυθμίσεως υπό ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις ανάλογες προς τις ισχύουσες για παραβάσεις παρεμφερούς φύσεως και σημασίας του εθνικού δικαίου και, εν πάση περιπτώσει, προσδίδουσες στην κύρωση αποτελεσματικό, ανάλογο και αποτρεπτικό χαρακτήρα.»

47. Το Δικαστήριο καθιέρωσε τις αρχές αυτές με διαδοχικές αποφάσεις, οι οποίες υπογραμμίζουν ότι δεν είναι δυνατόν, ιδίως στον ποινικό τομέα, να εφαρμόζονται σε βάρος ιδιωτών κοινοτικές οδηγίες που δεν έχουν μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο.

48. Με την απόφαση που εξέδωσε στις 26 Φεβρουαρίου 1986 στην υπόθεση Marshall [19], το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι οδηγίες δεν μπορούν, αυτές καθαυτές, να δημιουργούν υποχρεώσεις για τους ιδιώτες και ότι επομένως δεν μπορεί να γίνει επίκληση των διατάξεων οδηγίας κατά των προσώπων αυτών.

49. Με την απόφαση Pretore di Salò κατά X που προανέφερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι «από οδηγία που δεν έχει μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη κράτους μέλους δεν μπορούν επομένως να προκύψουν υποχρεώσεις για τους ιδιώτες ούτε έναντι άλλων ιδιωτών ούτε, κατά μείζονα λόγο, έναντι του ίδιου του κράτους».

50. Στην υπόθεση Pretore di Salò κατά X το αιτούν δικαστήριο ερωτούσε αν η ισχύουσα την εποχή εκείνη ιταλική ρύθμιση περί της προστασίας των υδάτων από τη ρύπανση ανταποκρινόταν στις αρχές και τους ποιο

19 — 152/84, Συλλογή 1986, σ. 723, σκέψη 48.

τικούς στόχους μιας κοινοτικής οδηγίας [20]. Έκρινε απαραίτητο να λάβει απάντηση στο ερώτημα αυτό, ώστε να μπορέσει ενδεχομένως να επιβάλει ποινικές κυρώσεις για συμπεριφορές οι οποίες, ενώ δεν ήταν αξιόποινες σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, ήταν ενδεχομένως παράνομες σύμφωνα με την οδηγία.

51. Στο διατακτικό της αποφάσεώς του το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια οδηγία δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα, μόνη της και ανεξάρτητα από εσωτερικό νόμο κράτους μέλους εκδιδόμενο προς εφαρμογή της, τη στοιχειοθέτηση ή την επίταση της ποινικής ευθύνης των ενεργούντων κατά παράβαση των διατάξεών της. Το Δικαστήριο αρνήθηκε συνεπώς να εξετάσει το ζήτημα κατά πόσον η εσωτερική ρύθμιση ήταν σύμφωνη προς την κοινοτική, μολονότι το ζήτημα αυτό αποτελούσε το κύριο αντικείμενο της προδικαστικής αιτήσεως.

52. Με την απόφαση που εξέδωσε στις 8 Οκτωβρίου 1987 στην υπόθεση Kolpinghuis Nijmegen [21], το Δικαστήριο επιβεβαίωσε εκ νέου ότι η οδηγία δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα, αυτή καθαυτή και ανεξαρτήτως του θεσπιζόμενου για την εφαρμογή της εσωτερικού νόμου, τη στοιχειοθέτηση ή την επίταση της ποινικής ευθύνης αυτών που ενεργούν κατά παράβαση των διατάξεών της [22].

20 — Οδηγία 78/659/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουλίου 1978, περί της ποιότητος των γλυκών υδάτων που έχουν ανάγκη προστασίας ή βελτιώσεως για τη διατήρηση της ζωής των ιχθύων (ΕΕ ειδ. έκδ. 15/001, σ. 172).

21 — Υπόθεση 80/86, Συλλογή 1987, σ. 3969.

22 — Στην υπόθεση εκείνη το ολλανδικό δικαστήριο είχε ρωτήσει το Δικαστήριο αν μια εθνική αρχή μπορεί να επικαλεστεί κατά των υπηκόων της διάταξη οδηγίας για την οποία το οικείο κράτος μέλος δεν έχει θεσπίσει εκτελεστικούς νόμους ή εκτελεστικές διατάξεις.

53. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου συνεπώς, πρέπει να τηρείται η αρχή της ποινικής νομιμότητας, η οποία αποτελεί εγγύηση για τους πολίτες των κρατών μελών. Ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα, η αρχή αυτή παρέχει στον καθένα νομική ασφάλεια, εγγυόμενη ότι η συμπεριφορά του δεν θα αποτελέσει αντικείμενο ποινικών διώξεων παρά μόνον αν έχει παραβεί εθνική ρύθμιση η οποία έχει προηγουμένως καθορίσει ότι η συμπεριφορά αυτή αποτελεί έγκλημα.

54. Με τις αποφάσεις που προανέφερα το Δικαστήριο επέλεξε συνεπώς τη λύση ότι η αρχή της ποινικής νομιμότητας περιορίζει τα αποτελέσματα των κοινοτικών οδηγιών.

55. Μπορεί η νομολογία αυτή, η οποία διαμορφώθηκε σε περιπτώσεις στις οποίες η οδηγία δεν είχε ακόμη μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο, να επεκταθεί και στις περιπτώσεις στις οποίες έχει ήδη πραγματοποιηθεί η μεταφορά αυτή;

56. Κατά την άποψή μου, η απάντηση πρέπει να είναι καταφατική, αν η εφαρμογή ή η ερμηνεία της οδηγίας έχει ως αποτέλεσμα τη στοιχειοθέτηση ή την επίταση της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου, συνέπεια που δεν θα επερχόταν αν δεν λαμβανόταν υπόψη η οδηγία.

57. Υπογράμμισα ήδη προηγουμένως ότι η αρχή της ποινικής νομιμότητας παίζει, στις

έννομες τάξεις των κρατών μελών, καθοριστικό ρόλο, που αφορά όχι μόνο την προηγούμενη περιγραφή των εγκλημάτων (lex previa), αλλά και την ερμηνεία τους (lex certa).

58. Η νομική βάση για την επιβολή ποινικών κυρώσεων πρέπει επομένως να είναι σαφής και να μην είναι διφορούμενη, δηλαδή να μη δημιουργεί αμφιβολίες. Οι διατάξεις του ποινικού δικαίου χρήζουν βεβαίως επίσης ερμηνείας εκ μέρους των δικαστηρίων, τα δικαστήρια όμως δεν μπορούν να πληρώνουν, με διασταλτική ερμηνεία, τα κενά που διαπιστώνονται στην περιγραφή των αξιόποινων πράξεων.

59. Είναι αυτονόητο ότι, όταν υπάρχει εθνική ρύθμιση για την εφαρμογή οδηγίας, οι γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου επιβάλλουν, κατ' αρχήν, στον εθνικό δικαστή την υποχρέωση να λαμβάνει υπόψη την οδηγία αυτή ως στοιχείο ερμηνείας της εσωτερικής ρυθμίσεως [23].

23 — Στην απόφαση που εξέδωσε στις 10 Απριλίου 1984 στην υπόθεση 14/83, Von Colson και Kamann (Συλλογή 1984, σ. 1891), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «η υποχρέωση των κρατών μελών, η οποία απορρέει από οδηγία, να επιτύχουν το αποτέλεσμα που επιδιώκει η οδηγία αυτή, καθώς και το καθήκον που έχουν δυνάμει του άρθρου 5 της Συνθήκης να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής, επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους». Με το ίδιο πνεύμα αποφάνθηκε το Δικαστήριο και στην απόφαση που εξέδωσε στις 13 Νοεμβρίου 1990 στην υπόθεση C-106/89, Marleasing (Συλλογή 1990, σ. I-4135).

60. Όταν η ερμηνεία αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη στοιχειοθέτηση ή την επίταση της ευθύνης του κατηγορουμένου, πράγμα που δεν θα μπορούσε να συμβεί αν δεν λαμβανόταν υπόψη η οδηγία, υπάρχει σύγκρουση μεταξύ δύο αρχών: αφενός της αρχής που απαγορεύει τη διασταλτική ερμηνεία στο ποινικό δίκαιο και αφετέρου της αρχής που επιβάλλει στους εθνικούς δικαστές να ερμηνεύουν το εσωτερικό τους δίκαιο σύμφωνα προς τις οδηγίες.

61. Το Δικαστήριο επέλυσε τη σύγκρουση αυτή με τις σκέψεις 12 και 13 της αποφάσεως που εξέδωσε στην υπόθεση Kolpinghuis Nijmegen, που ήδη προανέφερα:

— αφενός είναι βέβαιο ότι το εθνικό δικαστήριο, εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο και ιδίως τις διατάξεις εθνικού νόμου που έχει θεσπιστεί ειδικά για την εκτέλεση της οδηγίας, οφείλει να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο υπό το φως των διατάξεων και του στόχου της οδηγίας, προκειμένου να επιτευχθεί το αποτέλεσμα στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 189, τρίτη παράγραφος, της Συνθήκης·

— εντούτοις, αυτή η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο της οδηγίας περιορίζεται από τις γενικές αρχές του δικαίου που αποτελούν τμήμα του κοινοτικού δικαίου, και ιδίως από τις αρχές της ασφαλείας δικαίου και της μη αναδρομικότητας.

62. Η εσωτερική ποινική νομοθεσία πρέπει επομένως να ερμηνεύεται σύμφωνα με τα ερμηνευτικά κριτήρια και τις αρχές που προσιδιάζουν σ' αυτόν τον κλάδο της εννόμου τάξεως. Μεταξύ των κριτηρίων και των αρχών αυτών, που σαφώς αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, σημαντικότατη θέση κατέχει η αρχή της ασφαλείας δικαίου, την οποία, στον τομέα του ποινικού δικαίου, εκφράζει ακριβώς η αρχή της νομιμότητας.

63. Υπό την έννοια αυτή, η αρχή της ασφαλείας δικαίου εμποδίζει την επίκληση κοινοτικής οδηγίας με σκοπό τη διεύρυνση, εις βάρος του κατηγορουμένου, της αντικειμενικής υποστάσεως των εγκλημάτων, ώστε να καλύπτονται και περιπτώσεις που δεν αντιστοιχούν αυστηρά στην περιγραφή των αξιοποίνων πράξεων στην οποία προβαίνει το εθνικό ποινικό δίκαιο [24].

64. Όλα αυτά δεν έχουν σχέση με το αντίστροφο φαινόμενο, δηλαδή με την περίπτωση κατά την οποία η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου καθιστά θεμιτή μια συμπεριφορά, την οποία η εθνική νομοθεσία θεωρεί έγκλημα. Σε μια τέτοια περίπτωση, η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου καθιστά ανενεργό τον κανόνα του εθνικού ποινικού δικαίου, ο οποίος, για τον ίδιο λόγο, χάνει τη νομιμότητά του ως νομική βάση της ποινικής διώξεως [25].

Η εφαρμογή της αρχής της ποινικής νομιμότητας στην προκειμένη περίπτωση

65. Η εξέταση της υπό κρίση περιπτώσεως αποδεικνύει σαφώς ότι η ερμηνεία της οδηγίας που επιθυμεί ο Ιταλός δικαστής δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να οδηγήσει σε μείωση της ενδεχόμενης ποινικής ευθύνης, αλλά θα είχε το τελείως αντίθετο αποτέλεσμα.

66. Πράγματι, εξέθεσα ήδη τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ της οδηγίας και του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος, το οποίο μειώνει το ελάχιστο όριο προστασίας που προβλέπει το κοινοτικό δίκαιο για την υγεία των εργαζομένων.

24 — Ο γενικός εισαγγελέας Jacobs εξέφρασε την ίδια άποψη με τις προτάσεις που ανέπτυξε επί των υποθέσεων C-206/88 και C-207/88, Vessoso και Zanetti (απόφαση της 28ης Μαρτίου 1990, Συλλογή 1990, σ. I-1461), και συγκεκριμένα στα σημεία 25 και 26, που έχουν ως εξής: «Αλλά ο εν λόγω κανόνας πρέπει, κατά την άποψή μου, να γίνει δεκτός με επιφύλαξη, όταν πρόκειται για ποινική δίωξη, εφόσον ο τρόπος αυτός ερμηνείας της εθνικής νομοθεσίας θα είχε ως αποτέλεσμα τη γένεση ποινικής ευθύνης σε περιπτώσεις στις οποίες η ευθύνη αυτή δεν θα προέκυπτε από την εθνική και μόνο νομοθεσία. Ο λόγος αυτής της επιφυλάξεως είναι ότι η ευρεία ερμηνεία της ποινικής νομοθεσίας έρχεται σε αντίθεση με τη θεμελιώδη αρχή της νομιμότητας (nullum crimen, nulla poena sine lege).
(...) Δεν νομίζω ότι τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα από το κοινοτικό δίκαιο να ερμηνεύουν την εθνική τους νομοθεσία υπό το φως του γράμματος και του σκοπού των οδηγιών, όταν κάτι τέτοιο θα είχε ως αποτέλεσμα τη γένεση ποινικής ευθύνης η οποία διαφορετικά δεν θα προέκυπτε. Στο παραπέμπον δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει αν η επίμαχη εν προκειμένω εθνική νομοθεσία μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με τις κρίσιμες οδηγίες, χωρίς να γίνει προσφυγή σε ευρεία ερμηνεία που θα ήταν αντίθετη προς την αρχή της νομιμότητας».

25 — Το πιο πρόσφατο σχετικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 23 Φεβρουαρίου 1995 στις υποθέσεις C-358/93 και C-416/93, Bordessa κ.λπ. (Συλλογή 1995, σ. I-361). Ο Ισπανός δικαστής είχε υποβάλει στο Δικαστήριο ερώτημα σχετικά με τη συμφωνία με το κοινοτικό δίκαιο ενός εθνικού νόμου που εξαρτούσε ορισμένες κινήσεις κεφαλαίων από προηγούμενη διοικητική άδεια και προέβλεπε ποινικές κυρώσεις για τη μη τήρηση της εν λόγω υποχρεώσεως. Το Δικαστήριο απάντησε ότι τα άρθρα 1 και 4 της οδηγίας 88/361/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Ιουνίου 1988, για τη θέση σε εφαρμογή του άρθρου 67 της Συνθήκης (ΕΕ L 178, σ. 5), δεν επιτρέπουν να εξαρτάται η εξαγωγή νομισμάτων, ταπεζογραμματίων ή επιταγών εις τον κομιστή από προηγούμενη άδεια και ότι οι διατάξεις του άρθρου 1, σε συνδυασμό προς το άρθρο 4 της οδηγίας, μπορούν να τύχουν επικλήσεως ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και να καταστήσουν ανενεργούς τους αντίθετους προς αυτές εθνικούς κανόνες.

67. Αυτό που επιθυμεί στην πραγματικότητα να μάθει ο δικαστής δεν είναι τόσο ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ερμηνεύσει ορισμένες διατάξεις της οδηγίας, που είναι αρκετά σαφείς, αλλά το εάν η οδηγία επιτρέπει να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής της ορισμένες πράξεις για τις οποίες το νομοθετικό διάταγμα δεν προβλέπει ποινή, είτε διότι δεν τις ανάγει σε εγκλήματα είτε διότι ορίζει την υπόσταση του εγκλήματος με διαφορετικούς όρους από αυτούς που χρησιμοποιεί προς τούτο η οδηγία.

68. Η ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στις διατάξεις της οδηγίας, τις οποίες αφορούν τα προδικαστικά ερωτήματα, προκύπτει από την ίδια τη διατύπωσή τους. Όλοι οι μετέχοντες στη διαδικασία είναι εξάλλου σύμφωνοι ως προς την ερμηνεία αυτή:

α) Η έννοια του «εργαζομένου ο οποίος χρησιμοποιεί τακτικά και κατά ένα μη αμελητέο τμήμα της κανονικής του εργασίας εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης» (άρθρο 2 της οδηγίας) καλύπτει όσους εργάζονται συνήθως μπροστά στις οθόνες αυτές επί τέσσερις ώρες ημερησίως, έστω και αν δεν το πράττουν όλες τις ημέρες της εβδομάδας. Μπορεί επίσης να καλύπτει και όσους εργάζονται όλες τις μέρες της εβδομάδας μπροστά στις οθόνες αυτές, όχι όμως κατ' ανάγκη επί τέσσερις συνεχείς ώρες, ενώ στον εθνικό δικαστή εναπόκειται να εκτιμήσει, σε κάθε περίπτωση, αν ο χρόνος που περνούν οι οικείοι εργαζόμενοι μπροστά στις εν λόγω συσκευές είναι «μη αμελητέος» ή σημαντικός.

β) Οι εξετάσεις των ματιών και της όρασης, τόσο αυτές στις οποίες πρέπει να υποβάλλονται οι εργαζόμενοι πριν αρχίσουν την εργασία σε οθόνη οπτικής απεικόνισης, όσο και αυτές στις οποίες πρέπει να υποβάλλονται μετέπειτα κατά κανονικά χρονικά διαστήματα (άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας), αφορούν όλους τους εργαζομένους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Η οφθαλμολογική εξέταση που αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 9 της οδηγίας μπορεί να αποδεικνύεται απαραίτητη μετά από οποιαδήποτε από τις τρεις περιπτώσεις εξετάσεων που προβλέπει η παράγραφος 1 του ίδιου άρθρου.

γ) Τα άρθρα 4 και 5 της οδηγίας αναφέρονται ρητά στις «θέσεις εργασίας» που ορίζονται στο άρθρο 2, στοιχείο β', και απαιτούν να πληρούνται όλες οι ελάχιστες προδιαγραφές που θεσπίζει το παράρτημα της οδηγίας όσον αφορά τον εξοπλισμό, το περιβάλλον των θέσεων εργασίας και τη διασύνδεση ηλεκτρονικού υπολογιστή/ανθρώπου.

69. Ακόμη και αν το Δικαστήριο έκρινε εν προκειμένω ότι η ιταλική ρύθμιση δεν συμβιβάζεται προς την οδηγία και αποφαινόταν ρητά ότι η οδηγία δεν επιτρέπει να περιοριστεί η έννοια του εργαζομένου που χρησιμοποιεί τακτικά εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικονίσεως ούτε να περισταλούν οι οφθαλμολογικές εξετάσεις ούτε να περιοριστούν οι ελάχιστες προδιαγραφές που θεσπίζονται στις τρεις παραγράφους του παραρτήματος μόνο σε εκείνες που αναφέρονται σε μία μόνο από τις παραγράφους αυτές, θα εξακολουθούσε να μην υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι πράξεις των εργοδοτών που τήρησαν τις διατάξεις του νομοθετικού διατάγματος δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ποινικών διώξεων.

70. Μολονότι δηλαδή το νομοθετικό διάταγμα δεν προβλέπει ποινικές κυρώσεις για ορισμένες πράξεις που, κατ' ορθή ερμηνεία της οδηγίας, δεν μπορούν να θεωρηθούν σύμφωνες προς την κοινοτική ρύθμιση, το γεγονός αυτό δεν μπορεί να έχει, από ποινικής απόψεως, δυσμενείς συνέπειες για όσους τήρησαν την εθνική νομοθεσία, έστω και αν η μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο ήταν εσφαλμένη.

71. Από όλα τα προηγούμενα προκύπτει ότι δεν είναι απαραίτητο να απαντήσει το Δικαστήριο λεπτομερώς για κάθε ένα από τα άρθρα της οδηγίας που αναφέρονται στα ερωτήματα, όπως επιθυμεί ο αιτών δικαστής. Αρκεί, αντιθέτως, να γίνει ένα επί πλέον βήμα προς την κατεύθυνση που έχει χαράξει ήδη το Δικαστήριο με τις αποφάσεις Pretore di Salò κατά X και Kolpinghuis Nijmegen.

72. Πράγματι, το Δικαστήριο, με τις αποφάσεις αυτές, αποφάνθηκε ότι οι οδηγίες δεν μπορούν να στοιχειοθετήσουν ή να επιτείνουν την ποινική ευθύνη όταν δεν έχουν μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο· το ίδιο πρέπει να ισχύσει και στις περιπτώσεις στις οποίες τα μέτρα για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο είναι πλημμελή, δηλαδή όταν έχει ήδη πραγματοποιηθεί προσαρμογή του εσωτερικού δικαίου προς την οδηγία [26].

26 — Αυτό εξάλλου θα μπορούσε να βοηθήσει ίσως στην αποφυγή της αυξήσεως του αριθμού αυτού του είδους των προδικαστικών ερωτημάτων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών όμοιων με την υπό κρίση περίπτωση. Οι υποθέσεις C-168/95, αφενός, και C-304/94, C-330/94, C-342/94 και C-224/95, αφετέρου, που εκκρεμούν επί του παρόντος ενώπιον του Δικαστηρίου, έχουν όλες ως αντικείμενο προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν τις επιπτώσεις διαφόρων οδηγιών σχετικών με το περιβάλλον σε ιταλικές ποινικές δίκες. Στις προτάσεις που ανέπτυξε στις 14 Μαρτίου 1996 στην πρώτη από τις υποθέσεις αυτές, ο γενικός εισαγγελέας Elmer επανέλαβε, για μια ακόμη φορά, τις αρχές που συνάγονται από την απόφαση Pretore di Salò κατά X.

73. Ο νομικός συλλογισμός στον οποίο στηρίζονται αυτές οι αποφάσεις του Δικαστηρίου εφαρμόζεται και όταν ο εσωτερικός νόμος για την εφαρμογή της οδηγίας δεν ανάγει σε εγκλήματα ορισμένες πράξεις που θα έπρεπε να θεωρηθούν αξιόποινες [27] ή ορίζει τα στοιχεία που συνιστούν αξιόποινη συμπεριφορά διαφορετικά απ' ό,τι η οδηγία.

74. Το γεγονός ότι ο νομικός λόγος είναι ο ίδιος σημαίνει ότι και το συμπέρασμα είναι το ίδιο: κανείς δεν μπορεί να τιμωρηθεί δυνάμει διατάξεως του εθνικού ποινικού δικαίου που έχει ερμηνευθεί διασταλτικά για να καταστεί σύμφωνη προς κοινοτική οδηγία ούτε για πράξεις που, κατά τη διάταξη αυτή, δεν είναι αξιόποινες.

75. Και στις περιπτώσεις αυτές η αρχή της ποινικής νομιμότητας αποτελεί ομοίως ανυπέρβλητο εμπόδιο για την εφαρμογή των οδηγιών και την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο προς τις οδηγίες.

76. Τούτο δεν αποτελεί απόρροια μιας ανύπαρκτης υπεροχής της εθνικής ποινικής νομοθεσίας (νομοθεσίας που το οικείο κράτος μέλος θα πρέπει να τροποποιήσει, αν αποδειχθεί ότι παρέβη τις υποχρεώσεις

27 — Κατά την έννοια των αποφάσεων που αναφέρονται στην υποσημείωση 18.

που υπέχει από το κοινοτικό δίκαιο), αλλά προκύπτει από τον σεβασμό μιας από τις κοινές αρχές των συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών, η οποία αποτελεί συγχρόνως θεμελιώδες δικαίωμα των υπηκόων των κρατών αυτών και βασική αρχή του ίδιου του κοινοτικού δικαίου.

77. Εν πάση περιπτώσει, αν το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο λεπτομερή ερμηνεία καθενός από τα άρθρα της οδηγίας, τα οποία αφορούν τα προδικαστικά ερωτήματα, θεωρώ ότι θα έπρεπε να του δώσει την απάντηση που διατύπωσα προηγουμένως.

Πρόταση

78. Λαμβανομένων υπόψη των προηγουμένων σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο:

1) να αποφανθεί ότι τα ερωτήματα που του υπέβαλε η Procura della Repubblica presso la Pretura circondariale di Torino στην υπόθεση C-74/95 είναι απαράδεκτα, διότι δεν υποβλήθηκαν από δικαστήριο που μπορεί, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, να υποβάλει αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως·

2) να αποφανθεί ότι η ερμηνεία της οδηγίας 90/270/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 1990, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας κατά την εργασία σε εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης (πέμπτη ειδική οδηγία κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ), δεν μπορεί να στοιχειοθετήσει ή να επιτείνει την ποινική ευθύνη όσων παραβαίνουν τις διατάξεις της, όταν ο νόμος που έχει θεσπίσει ένα κράτος μέλος για την εφαρμογή της οδηγίας αυτής δεν ανάγει ορισμένες πράξεις σε εγκλήματα ή ορίζει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος διαφορετικά από ό,τι η οδηγία·

3) επικουρικώς, να αποφανθεί ότι:

α) Η έννοια του «εργαζομένου ο οποίος χρησιμοποιεί τακτικά και κατά ένα μη αμελητέο τμήμα της κανονικής του εργασίας εξοπλισμό με οθόνη οπτικής απεικόνισης» (άρθρο 2 της οδηγίας) καλύπτει όσους εργάζονται συνήθως μπροστά στις οθόνες αυτές επί τέσσερις ώρες ημερησίως, έστω και αν δεν το πράττουν όλες τις ημέρες της εβδομάδας. Μπορεί επίσης

να καλύπτει και όσους εργάζονται όλες τις μέρες της εβδομάδας μπροστά στις οθόνες αυτές, όχι όμως κατ' ανάγκη επί τέσσερις συνεχείς ώρες, ενώ στον εθνικό δικαστή εναπόκειται να εκτιμήσει, σε κάθε περίπτωση, αν ο χρόνος που περνούν οι οικείοι εργαζόμενοι μπροστά στις εν λόγω συσκευές είναι «μη αμελητέος» ή σημαντικός.

β) Οι εξετάσεις των ματιών και της όρασης, τόσο αυτές στις οποίες πρέπει να υποβάλλονται οι εργαζόμενοι πριν αρχίσουν την εργασία σε οθόνη οπτικής απεικόνισης, όσο και αυτές στις οποίες πρέπει να υποβάλλονται μετέπειτα κατά κανονικά χρονικά διαστήματα (άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας), αφορούν όλους τους εργαζομένους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Η οφθαλμολογική εξέταση που αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 9 της οδηγίας μπορεί να αποδεικνύεται απαραίτητη μετά από οποιαδήποτε από τις τρεις περιπτώσεις εξετάσεων που προβλέπει η παράγραφος 1 του ίδιου άρθρου.

γ) Τα άρθρα 4 και 5 της οδηγίας αναφέρονται ρητά στις «θέσεις εργασίας» που ορίζονται στο άρθρο 2, στοιχείο β', και απαιτούν να πληρούνται όλες οι ελάχιστες προδιαγραφές που θεσπίζει το παράρτημα της οδηγίας όσον αφορά τον εξοπλισμό, το περιβάλλον των θέσεων εργασίας και τη διασύνδεση ηλεκτρονικού υπολογιστή/ανθρώπου.